

Çanakkale Savaşları
ve
Fransız Kamuoyu
1915-1916

Savaş, Sansür ve Propaganda
Kıskacında Bir Fransa

Prof. Dr. Yahya AKYÜZ

Ankara Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Fakültesi
Emekli Öğretim Üyesi

Gözden Geçirilmiş
2. Baskı

Prof. Dr. Yahya Akyüz

ÇANAKKALE SAVAŞLARI VE FRANSIZ KAMUOYU 1915-1916
“Savaş, Sansür ve Propaganda Kısacasında Bir Fransa”

ISBN 978-605-318-142-2

© Ekim 2015, **Pegem Akademi**

Bu kitabın basım, yayın ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. Ltd. Şti'ye aittir. Anılan kuruluşun ve yazarın yazılı izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, belgeleri, tabloları, resimleri, yorumları, kapak tasarımı, mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kağıt ya da başka yöntemlerle aynen ya da değiştirilerek, kısaltılarak, özetlenerek, başka bir dile çevrilerek çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayinevimizi haberdar etmelerini bekliyoruz. Okuyucularımızın bilimsel araştırma ve emek ürünü olan gerçek kitaplara saygı göstereceğine, bandrolsüz, korsan ve fotokopi yapılmış kitapları satın almayacağına inanıyoruz. Onların tüm kitaplara ilişkin sergileyecekleri böyle bir etik davranış bilimsel yayınların gelişmesine katkıda bulunacaktır. Okuyucularımıza, gösterdikleri bu duyarlılık için teşekkür ederiz.

2. Baskı: Ekim 2015, Ankara

Yayın-Proje: Didem Kestek
Yazım: İsmail Yolcu
Dizgi-Grafik Tasarım: Didem Kestek
Kapak Tasarımı: Hakkı Uslu
Teknik İnceleme: Gürsel Avcı

Baskı: Vadi Grup Ciltevi A.Ş.
İvedik Organize Sanayi 28. Cadde 2284 Sokak No:105
Yenimahalle/ANKARA
(0312 394 55 91)
Yayıncı Sertifika No: 14749
Matbaa Sertifika No: 26687

İletişim

Karanfil 2 Sokak No: 45 Kızılay / ANKARA
Yayınevi 0312 430 67 50 - 430 67 51
Yayınevi Belgeç: 0312 435 44 60
Dağıtım: 0312 434 54 24 - 434 54 08
Dağıtım Belgeç: 0312 431 37 38
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: pegem@pegem.net

Prof. Dr. Yahya AKYÜZ

Yahya AKYÜZ, Çanakkale'nin Yenice ilçesi, Hamdibey kasabasında doğdu (1941). Biga Sakarya İlkokulu'nu (1953), Biga Ortaokulu'nu (1956) ve İstanbul Erkek Lisesi'ni (1959) bitirdi. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden mezun oldu (1963). Fransa'da Yüksek Lisans ve Doktora yaptı (1967).

Ocak 1968'de Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi'ne Asistan olarak girdi. 1972'de Doçent oldu. Askerlik görevini 1973-1975 tarihleri arasında Balıkesir'de ve Bursa İşıklar Askerî Lisesi'nde yaptı.

Nisan 1980'de Profesör oldu.

Yahya AKYÜZ'ün Türk eğitim tarihi ile ilgili ilk kitabı 1966'da Fransa'da yayımlanmıştır. O zamandan beri esas olarak Türk eğitim tarihi ile inkılâp tarihi alanında araştırmalar yapıyor.

Yahya AKYÜZ, 2004-2005 öğretim yılında kendi olanakları ile ABD'de University of Central Florida Eğitim Fakültesi'nde "Misafir Profesör" olarak bulunmuş, araştırmalar ve yayınlar yapmıştır. 2005 Kasım ve Aralık aylarında Tokyo University of Foreign Studies'in daveti üzerine Türkçe Bölümü'nde Japon öğrencilere Türk inkılâp ve eğitim tarihi konularında dersler ve konferanslar vermiştir.

Yahya AKYÜZ Aralık 2008'de emekli olmuştur.

Yahya AKYÜZ, Türk eğitim tarihi alanındaki araştırmalarına 1964'te başlamış ve 50 yıldır kesintisiz çalışmaktadır. Ayrıca emekli oluncaya kadar Eğitim Bilimleri Fakültesi'nde 41 yıl lisans ve lisansüstü düzeyde Türk Eğitim Tarihi dersi ile bu alanla ilgili dersler okutmuş, binlerce eğitimcinin yetişmesinde emeği geçmiştir. Öte yandan çok önemli arşiv belgeleri ve ciddi, özgün araştırma makaleleri yayınlamış, ulusal ve uluslararası pek çok sempozyuma katılarak bilimsel bildiriler sunmuş, konferanslar vermiş, TV programlarında Türk eğitim tarihinin çeşitli konularında kamuoyunu aydınlatma-

ya çalışmıştır. Onun *Türk Eğitim Tarihi* kitabı böyle bir çalışma ve araştırma ile öğretimin, bilimsel ve akademik birikimin ürünüdür. Eylül 2015'te bu kitabın 28. Baskısı yapılmıştır.

Yahya AKYÜZ'ün *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)* başlıklı doktora tezi de son derece bilimsel titizlikle hazırlanmış, 50 yıla yakın bir süredir alanında ilk ve tek olarak kalmış bir eserdir (Ankara, 1988, 406 s., 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yay.).

Çanakkale Savaşları ve Fransız Kamuoyu (1915-1916) başlıklı araştırması da özgün belgelere dayanan çok önemli bir araştırmadır.

Batılıların Türkiye'ye ve Türk sorunlarına ilişkin politikalarına, Türkiye'ye karşı Rum, Yunan ve Ermeni propagandalarına vs. ilgi duyması beklenen öğretmenler, öğretmen adayı öğrenciler, aydınlar ve devlet yöneticileri bu eserleri mutlaka okumalıdır.

O'nun çok önemli bir kitabı da *Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişimdeki Etkileri (1839-1950)* başlığını taşımaktadır (Ankara, 2012, 543 s., 2. Baskı, Pegem-Akademi Yay.).

Yahya AKYÜZ'ün 8 kitabı ve 185 araştırma makalesi vardır.

15 Doktora ve 30 Yüksek Lisans Tezi'nin danışmanlığını yapmıştır.

Yahya AKYÜZ, ayrıca, çevre sorunlarına ve bu konuda öğrencilerin ve toplumun bilinçlendirilmesine duyarlıdır. Bu alanda hem yayın yapmakta, hem de Ayaş'ın Ilıca Köyü'nde 1993'ten beri bir köy korusu oluşturmak amacıyla köylülerle beraber çaba harcamaktadır.

Yahya AKYÜZ, İstanbul'da lise öğrencisi iken yaz tatillerinde bir hattattan geleneksel hat sanatı dersleri almıştır. Ayrıca, yıllardır karakalem ve suluboya resim çalışmaktadır. Bir suluboya resmi ABD Orlando'da University of Central Florida Eğitim Fakültesi (College of Education) Dergisi'nin kapak resmi olarak yayımlanmıştır (Vol.5, 2005). *Türk Eğitim Tarihi* başlıklı kitabında ve *OTAM* Dergisi'nde de yayımlanmış belgesel resimleri vardır.

*Çanakkale savaşları Őhitlerimizin
ve gazilerimizin anısına...*

Yahya Akyüz

ÖNSÖZ

Türk ve dünya tarihinin en önemli askerî ve siyasî olaylarından biri olan Çanakkale savaşları her Türk aydını ve tarihçisi gibi benim de her zaman ilgimi çekmiştir. Birçok yabancı tarihçinin bu savaşları incelemesi de onların önemini göstermektedir.

Ancak, benim bu konuya yoğun ilgi göstermemin başka nedenleri de vardır:

1. Ben Çanakkale'nin Yenice ilçesi Hamdibey kasabasında doğdum (1941). Bu benim zihnimde Çanakkale'nin sürekli canlı kalmasına, dolayısıyla savaşlara ilgi duymama neden olmuştur.

2. Çanakkale'nin Biga ilçesi Ortaokulunda öğrenci iken (1953-1956) okulumuzun bahçesine bitişik bir şehitlik vardı. Burada, Çanakkale savaşlarında ve Millî Mücadelede şehit düşmüş kimi subay ve askerlerimiz gömülüydü. Anlatıldığına göre, Çanakkalede yaralanan ya da hastalanan askerlerin bir kısmı, tedavileri için, 110 km. uzaklıktaki Biga'ya getirilmiş ve kasabanın tüm evleri âdeta birer hastane olmuştu. İşte bu yaralı ve hasta kahramanlardan kurtulamayanlar bu şehitliğe gömülmüştü. Bu şehitliğin okulumuzun bahçesine bitişik olması ve onu her gün görmem, okulların millî günlerde törenleri bazen bu şehitliğin önünde yapmaları, yazın açık arazide kılınan bayram namazlarından sonra topluca şehitliğe gelinip dua edilmesi de Çanakkale savaşlarına daha 12-15 yaşlarında iken derin bir ilgi duymamı sağlamıştır.

3. Ben Biga Sakarya İlkokulunda (1948-1953) ve Ortaokulunda (1953-1956) öğrenci iken, etrafımızda kimi malûl gaziler vardı. Yaşları henüz 60 civarında idi. Bunlar Çanakkale savaşlarında ya da Millî Mücadelede düşmana ya da iç isyancılara karşı savaşırken sakat kalmışlardı. Onları görmek, ayrıca ailemden bu savaşlar konusunda bazı hikâyeler ve anılar dinlemek beni heyecanlandırıyordu. Bu ortam da benim gerek Çanakkale, gerek Millî Mücadeleye ilişkin araştırmalar yapmamda kuşkusuz etkin olmuştur.

4. Beni sonraki yıllarda Çanakkale savaşları ve Millî Mücadele konularında araştırmalar yapmaya iten nedenlerden biri de annem Fatma Akyüz'ün babası olan Onbaşı Ali Korkmaz'ın Çanakkale'de çarpışan bir gazi olmasıdır. Kendisinin madalyası vardı. Babam Ahmet Akyüz'ün üvey babası olan Yakup Tütüncü de Millî Mücadelede Agonya (Hamdibey kasabasının eski adı) Müdafaa-i Hukuk Heyeti reisi idi. Ben bu iki dedemi çok iyi hatırlıyorum. Onlar vefat ettiklerinde 9-10 yaşlarında idim. Ayrıca akrabalarımızdan iki kişinin Çanakkale'de şehit olduğunu biliyoruz. Yakup Tütüncü dedemden bir iki cümle ile söz edeyim: Kuva-yı Milliyeci olan bu dedem Şubat 1920'de Bigâda Anzavur isyanı sırasında güç durumda kalmış olan eski Edremit Kaymakamı Hamdi Beyi kurtarmak için çaba harcamıştır. Ne var ki, Hamdi Bey kurtarılamamış ve Bigâda isyancılar tarafından şehit edilmişti. Bu konuda dedemden kalan iki belge tarafımdan yayınlanmıştır.¹

Agonyadan da kısaca söz etmem uygun olacaktır: Şimdiki Hamdibey kasabası ve civarı eskiden böyle anılırdı (Halk daha ziyade Avunya derdi). 36 köyden oluşan ve o tarihlerde Edremit'e bağlı bir nahiye olan Agonya, Çanakkale'de 90'dan fazla şehit vermiş, Millî Mücadelede de 400'den fazla gencini Ayvalık cephesine göndermiştir. Yörede Yakup Tütüncü dedem gibi değerli halk önderleri yetişmiştir. Cumhuriyetin başlarında yöre halkının kaymakamları şehit Hamdi Beye saygıları ve yurt sevgileri nedeniyle Agonya merkezine de "Hamdibey" adı verilmiştir.

Milletimizin bağımsız ve özgür yaşaması için atalarımın ve akrabalarımın gösterdiği tüm bu çabalar beni derinden etkilemiş ve Çanakkale ile Millî Mücadeleye ilişkin araştırmalar yapmamı teşvik etmiştir.

5. İlkokul ve Ortaokulda öğrenci iken ve sonraları pek çok kez Gelibolu yarımadasındaki savaş alanlarını gezmem, inceleme

1 Yahya Akyüz, Şehit Hamdi Beyin Son Günlerine Ait Orijinal İki Mektup, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Mart 1994, s.1-17.

gezilerinde bulunmam, fotoğraflar çekmem, resimler yapmam da beni daha kapsamlı araştırmalar yapmaya özendirmiştir. □ Ayrıca, Fransa'da doktora tezimi savunduktan sonra (1967) I. Dünya savaşının cereyan ettiği Verdun, la Somme savaş alanlarında ve savaş müzelerinde bir inceleme gezisi yapmış, oradaki savaşların korkunçluğunu gözler önüne seren “la tranchée des baïllonnettes”i (süngüler siperi) vs. görmüştüm...

6. 1963-1967 tarihleri arasında Fransa'da yüksek lisans ve doktora yaptım. Yüksek lisans tezimin konusu Cumhuriyet döneminde (1923-1946) tek parti yönetimi ve halkın siyasi eğitimi idi. Doktora tezimin başlığı ise, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)* idi. Doktora tezim Türk Tarih Kurumu tarafından iki kez yayınlanmıştır (1975, 1988).

7. İşte beni Çanakkale savaşları konusunda çalışmaya teşvik eden önemli nedenlerden biri bu doktora tezimdir. Çünkü, Kurtuluş Savaşımıza ilişkin Fransız kamuoyunu araştırdıktan sonra, ondan az önce cereyan eden Çanakkale savaşlarına ilişkin Fransız kamuoyunu da araştırmam son derece doğaldı. Nitekim, doktora tezime çalışırken Çanakkale savaşlarına ilişkin belgelerle de karşılaşılıyor ve onları da arşivime koyuyordum. Ayrıca, kamuoyu üzerinde çalışmanın yöntemlerini öğrenmiş, önemini anlamıştım. Tarihi bir kamuoyu alanında çalışmanın büyük zorlukları olduğunu görüyordum. Fakat bunların üstesinden gelmek ve özgün bilgiler, yorumlar ortaya koymak beni mutlu ediyordu.

8. “Çanakkale Savaşları ve Fransız Kamuoyu” başlıklı tarihi bir araştırmanın temel kaynakları kuşkusuz o dönemin süreli yayınları, başka deyişle, gazeteler ve dergilerdir. Bu tür süreli yayınları incelediğim çok değerli kütüphaneler şunlardır:

□ Gezilerimizin birini Çanakkale 18 Mart Üniversitesindeki bazı eski öğrencilerim ve meslektaşlarımla beraber yapmıştık. Bu arkadaşlar, Yrd.Doç. Dr.Osman Kafadar, Çanakkale savaşlarına ilişkin değerli bir doktora tezi hazırlayan Yrd.Doç.Dr.Ahmet Esenkaya, Yrd.Doç.Dr.Selçuk Uygun ve Doç.Dr.Aziz Kılıncı idi. Gezilerimizin birinde Kirte köyünden bir köylüyü de alarak Kerevizdere'de incelemelerde bulunmuştuk (Y. Akyüz).

•Fransa Millî Kütüphanesi •ABD Orlando University of Central Florida Kütüphanesi (ve bu Kütüphane ile anlaşmalı Kütüphaneler)
•Köln Üniversitesi Kütüphanesi •Türkiye Millî Kütüphanesi •Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi •Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi.

Kitap türünden önemli yayınları da yine bu kütüphanelerde bulup inceledim.

9. Onsekiz Mart 1915 Çanakkale Türk deniz zaferinin 75. yıldönümünde (1990) Türk Tarih Kurumunun Çanakkale’de düzenlediği uluslararası sempozyuma bir bildiri ile katıldım.

10. Bir öğretim üyesi olarak da derslerimde Çanakkale savaşlarından önemle bahsettiğim gibi, birçok konferanslar vererek öğrencileri ve genel kamuoyunu aydınlatmaya çalıştım (Bkz. Belge VI/1).

Çanakkale savaşlarının 100. yılında, 60 yıl süren ilgi ve çalışmalarımın ürünü olan bu eserimi okuyucularımıza sunmaktan mutluyum. Bu ve öteki akademik çalışmalarımı yaparken bana çok yardımcı olan eşim Prof. Dr. Emine AKYÜZ’e teşekkür borçluyum. Eserimin basılmasını özenle gerçekleştiren PEGEM AKADEMİ yöneticileri Servet SARIKAYA ve Gürsel AVCI’ya, ayrıca Ayrıntı Matbaasının değerli çalışanlarına içten teşekkür ederim.

Ankara, 18 Mart 2015

Prof.Dr. Yahya AKYÜZ

Ankara Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Fakültesi
Emekli Öğretim Üyesi

1. Baskı: Mayıs 2015 (PEGEM AKADEMİ Yayıncılık)
2. Baskı: Ekim 2015 (PEGEM AKADEMİ Yayıncılık)

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....vii

GİRİŞ

- Soru 1. Kamuoyu nedir? Kamuoyunun etkisi var mıdır? 3
- Soru 2. Kamuoyu nasıl oluşur? 4
- Soru 3. Kamuoyunu oluşturan, biçimlendiren unsurlar nelerdir?..... 5
- Soru 4. Kamuoyu araştırmaları neye yarar?..... 8
- Soru 5. Araştırmamızın yöntemi ve sınırlılıkları nedir? Kaynakları nelerdir?..... 9
- Soru 6. Bu alanda yapılan başka araştırmalar var mıdır?..... 9
- Soru 7. Çanakkale savaşları sırasında Fransız basınının temel özellikleri nelerdir? Basın ve kamuoyu ilişkileri nasıldır? 10
- Soru 8. Fransız kamuoyunun Çanakkale savaşlarına ilgi derecesi nedir? ...12

I. BÖLÜM

18 MART DENİZ SAVAŞI ÖNCESİ FRANSIZ KAMUOYU

- Soru 9. I. Dünya savaşı başlarken Fransa'nın Osmanlı devletine ilişkin politikası ve emelleri nedir?..... 19
- Soru 10. Onsekiz Mart öncesi İngiliz ve Fransız donanmalarının Çanakkale Boğazını bombalamaları Fransız kamuoyuna nasıl yansımıştır?..... 21
- Soru 11. Fransa hükümeti ve kamuoyu Çanakkale'ye asker gönderip orada savaşmayı nasıl kabul etti? 33

II. BÖLÜM

18 MART DENİZ SAVAŞI VE FRANSIZ KAMUOYU

- Soru 12. Onsekiz Mart deniz savaşı nasıl cereyan etmiştir? 39
- Soru 13. Onsekiz Martta İngiliz ve Fransız donanmalarının yenilgisini Fransız kamuoyu nasıl öğrenmiş ve nasıl tepki göstermiştir? 41

III. BÖLÜM

KARA SAVAŞLARI VE FRANSIZ KAMUOYU

- Soru 14. İngiltere ve Fransa Çanakkale’de kara savaşlarını neden başlatmış ve Fransız kamuoyunun bu konudaki tutumu ne olmuştur?..... 51
- Soru 15. İngiliz ve Fransız orduları nerelere ve nasıl çıkarma yapmışlardır?53
- Soru 16. Kara ve siper savaşları Fransız kamuoyunu nasıl etkilemiştir? 57
- Soru 17. Fransız kamuoyu General Gouraud’nun Çanakkale’de görevlendirilmesinde neden zafer ümidi görmüş, fakat neden bu ümit çok çabuk sönmüştür?..... 59
- Soru 18. General Gouraud’dan sonra savaşlardaki gelişmeler ve Fransız kamuoyundaki dönüşümler nelerdir? 66

IV. BÖLÜM

İNGİLİZ VE FRANSIZ ORDULARININ ÇANAKKALE’DEN ÇEKİLMELERİ VE FRANSIZ KAMUOYU

- Soru 19. İngiliz ve Fransız ordularını Çanakkale’den çekilmek zorunda bırakan başlıca etmenler nelerdir? Çekilme nasıl gerçekleştirilmiştir?..... 77
- Soru 20. Çanakkale savaşlarında tarafların insan kayıpları nedir? 89
- Soru 21. Fransız kamuoyu Fransa ve İngiltere’nin Çanakkale’den yenilmiş olarak çekilmesini nasıl karşılamıştır? 92
- Soru 22. İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin hiçbir kayıp vermeden çekilip gitmeleri Türklerin “gafil avlanmasından” mı ileri gelmiştir? 96
- Soru 23. Çanakkale’de savaşlar sona erince Fransız kamuoyu bu yenilgiye ve çok ağır zararlara yol açan bu savaşlar için “sorumlu” aramış mıdır?.....100

V. BÖLÜM

ÇANAKKALE SAVAŞLARINA İLİŞKİN ÇEŞİTLİ KONULAR VE FRANSIZ KAMUOYU

- Soru 24. Çanakkale savaşları sırasında Fransa’da basına sansür uygulaması Fransız kamuoyunu nasıl etkilemiştir?..... 109
- Soru 25. Fransız Parlamentosunda Çanakkale savaşları ve sansür görüşülmüş müdür? 121

Soru 26. Fransız kamuoyunu etkilemeye yönelik Yunan, Rum ve Ermeni propagandası nedir ve etkisi ne olmuştur?	126
Soru 27. Çanakkale savaşları sırasında Fransız kamuoyuna yönelik Ermeni tehciri ile ilgili haberler ve yorumlar nelerdir?.....	130
Soru 28. Gelibolu yarımadasında Fransız askerlerinin siper kazarken buldukları arkeolojik eserler kamuoyunun ilgisini çekmiş midir?	132
Soru 29. Çanakkale savaşları Fransız kamuoyunun aydın kesimine neden bazı tarihi olayları hatırlatmıştır?	133
Soru 30. Osmanlı devletinin “cihat” ilânı, Fransa'nın ve İngiltere'nin Çanakkale ve Almanya cephesindeki Müslüman askerlerini etkilemiş midir?.....	135
Soru 31. Çanakkale savaşları sırasında Fransız kamuoyunun gelecek için eğitimsel bir kaygısı olmuş mudur?.....	141
Soru 32. Çanakkale savaşlarında Mustafa Kemal Atatürk'ün yeri nedir? Fransız kamuoyunun onun hakkında bilgisi olmuş mudur?.....	143
Soru 33. Çanakkale savaşları sırasında oluşan Fransız kamuoyunun Türk Kurtuluş Savaşına etkileri olmuş mudur?	147
Soru 34. Türk Kurtuluş Savaşı sırasında “Çanakkale olayı” diye adlandırılan olay nedir? Bu olayın Çanakkale savaşları ile ilgisi var mıdır?.....	154

SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME

Soru 35. Çanakkale savaşları ve Fransız kamuoyu konusundaki araştırmamızdan çıkan sonuçlar nelerdir? Konunun genel bir değerlendirilmesi nasıl yapılabilir?	157
---	-----

KAYNAKLAR	167
ÇANAKKALE SAVAŞLARINA İLİŞKİN ZAMAN ÇİZGİSİ	173
KİTAPTA GEÇEN BAZI TERİMLER ve AÇIKLAMALARI.....	177
PARİS'TE BİR KAMUOYU ARAŞTIRMACISI (Kurgu: Yahya Akyüz) ...	181
• Fr.: Un enquêteur de l'opinion publique à Paris au mois de Septembre 1915	183
• İng.: A Public Opinion Surveyor in Paris, in September 1915.....	185
BELGELER	187
KİŞİ ADLARI DİZİNİ.....	227

GİRİŞ

KAMUOYU, ÖNEMİ,
ARAŞTIRILMASI
FRANSIZ KAMUOYU
ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI,
KAYNAKLARI

Soru 1. Kamuoyu nedir? Kamuoyunun etkisi var mıdır*?

Kamuoyu çok çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır. Genellikle tutulan bir tanıma göre (Albig) kamuoyu, “tartışmalı bir konuda ifade edilen fikirler, görüşler, kanaatlerdir.” Diğer bir tanıma göre de (Childs) kamuoyu “anlaşma veya ayniyet derecesine bakmaksızın muayyen bir mesele hakkında açıklanan ferdi görüşlerin toplamıdır.”

Kamuoyunun günlük dildeki anlamı ile siyaset bilimindeki teknik anlamı arasında büyük fark vardır. Günlük konuşma dilinde kamuoyu denince, “tüm halkın veya en azından halk çoğunluğunun âdeta doğuştan sahip oldukları ve görülmeyen bir gücün dürtüsü ile eriştikleri, ‘doğru yolu bilen’ ve hükümeti her an denetlemek için bekleyen toplu bir kanaati” anlaşılır.

Oysa çağdaş teknik anlamda kamuoyu, “tartışmalı bir kamu sorunu hakkında görüşlerini duyuran, ifade eden bireylerin ve grupların kanaatleridir: bunlar genel nüfusa oranla çoğunluk da olabilir, azınlıkta da kalabilir.”

Kamuoyunun önemi hükümetlerin iç ve dış politikalarını ve ulusların birbirleriyle ilişkilerini etkileyebilmesinden kaynaklanır. Ancak, demokratik olsun, baskıcı olsun, hükümetler kendi politik amaçlarını destekleyen bir kamuoyu oluşturmaya çalışırlar. Kültür ve ulusal bilinç düzeyi ileri, demokrasi ile yönetilen ülkelerde kamuoyu genellikle izlenecek en uygun politikaların belirlenmesi ve uygulanmasında hükümetlere yol gösterir ve destek olur. Demokrasiye ters düşecek eylemleri de yine kamuoyu engelleyebilir. Kamuoyunun sosyal ve siyasal bir güç olduğu, siyasal iktidarların onu hesaba katmaları gerektiği açıktır.

Kamuoyu, idare edenler ve idare edilenler arasındaki karşılıklı etkileşme sürecinde kesişme noktalarından biridir. Ancak, kamuoyunun etkisini ölçmek çok güçtür. Buna rağmen bazı örneklerde bu

*

Kamuoyuna ilişkin Giriş’te verilen bilgilerin bir kısmı *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)* başlıklı eserimizden özetlenerek alınmıştır (Y. Akyüz).

etkinin izlerinin görüldüğü ileri sürülmektedir. Örneğin, Amerika'da basın bir dış politika konusuna fazla önem verirse Amerikan Dışişleri Bakanlığı görevlilerinin de bu konuya artan bir dikkatle eğildikleri gözlenmiştir. I. Dünya savaşını sonlandıran barış antlaşmalarının Amerikan Kongresi tarafından onaylanmaması ve Milletler Cemiyeti'nin kurucularından olduğu halde Amerika'nın bu kuruluşu girmemesi bir çok yazar tarafından Başkan Wilson'un Amerikan kamuoyunun eğilimlerini hesaba katmadan kişisel olarak vaatlerde bulunmasıyla açıklanmıştır.

Kamuoyunun, üzerinde şekillendiği konuya duyulan ilginin derinliği ölçüsünde etkili olacağı açıktır. Bu nedenle, iç ve dış politika alanında etki derecesinin genellikle farklı olduğu gözlenmektedir. İç politika konuları bireylere daha yakın, daha anlaşılır oldukları için onlarla ilgili kamuoyu, bireylerin kendilerinden uzak, bilgi ve tecrübeleri dışındaki dış politika sorunlarına ilişkin oluşan kamuoyundan genellikle daha etkilidir.

Soru 2. Kamuoyu nasıl oluşur?

Batı demokrasilerinde kamuoyunun oluşumu genellikle üç tabakalı bir piramide benzetilir:

Piramidin tabanını meydana getiren alt ve en geniş tabakada halk yığınları yer alır. Bu yığınlar kamuoyu açısından "pasif" bir özelliğe sahiptir çünkü birçok kamu sorunları karşısında ilgi ve bilgi dereceleri düşüktür. Diğer bir deyişle bu grup, sağlam ve yerleşmiş biçimde hiçbir şey bilmeyenlerdir. Amerika'da bu tabakanın yetişkin nüfusun %75-90'ını içine aldığı öne sürülmektedir.

Piramidin orta tabakasını, "ilgililer", "ilgili azınlık" denen "aktif" halk grubu meydana getirir. Bu tabakanın özelliği, iç ve dış politikanın oluşumu sürecine ilgi duyması, bu sürece katılmasıdır. Amerikan toplumunda bu aktif halk grubunun yetişkin nüfusun %10-25'ini oluşturduğu söylenmektedir.

Piramidin tepesinde ise “kamuoyu yaratıcıları” denen fertler ve gruplar bulunur. “Kamuoyu yaratıcıları, toplum içinde çok küçük bir grubu teşkil etmekle beraber, kamuoyunun hem kapsamı hem de oluşturulması bakımından çok önemli bir rol oynarlar. Kamuoyu, yani hem pasif halkın hem aktif halkın sahip oldukları ve ifade ettikleri kanaatler, çoklukla, kamuoyu yaratıcılarının önce kendi kafalarında şekillendirdikleri, sonra toplum içinde dolaşıma sunarak etrafa yaydıkları kanaatlerdir.

Soru 3. Kamuoyunu oluşturan, biçimlendiren unsurlar nelerdir?

Araştırmalar kamuoyunun bağımsız bir değişken şeklinde kendiliğinden oluşmadığını, “dışarıdan yöneltilen kanaatlerin baskısı altında ve onlara bağımlı olarak varolan, beliren veya oluşan bağımlı bir değişken olduğunu” göstermektedir.

Kanaatleri biçimlendiren unsurlar, *bireyin kişisel özellikleri ile ilgili unsurlar* ve *bulunduğu çevre ile ilgili unsurlar* olarak ikiye ayrılabilir:

Kanaatleri biçimlendiren, *bireyin kişisel özellikleri ile ilgili unsurlar*, onun hayatı boyunca edindiği “tavırlar”dır (attitudes). “Bireyin bir sembolü, bir nesneyi veya çevresindeki dünyanın bir yönünü elverişli veya elverişsiz bir biçimde değerlendirmesi öneğilimi olarak tanımlanan (D. Katz) ve uyum sağlayan, benliği koruyucu, değer ifade edici ve bilgi edinici işleri olduğu bildirilen tavırların bireyin kanaatlerini yakından etkilediği görüşü yaygındır. Yaşantıları boyunca depoladıkları, hem zihinsel hem duygusal yönleri olan bu öneğilimlerin yardımcılarıyla bireyler karşılaştıkları durumlarda ne gibi bir davranış göstermelerinin uygun olduğunu saptarlar (Davison). W. Lippmann’ın ‘kalıp’larını (stereotypes) andıran tavırlar bireyin kafasında dünyanın resmini çizer, dünyayı biçimlendirir.”

20. yüzyılın başlarında, örneğin 1915'te Fransa'da kamuoyu hareketini doğuran en önemli etmen basın idi. Hatta kamuoyu ve basın eşanlamda kullanılıyordu. Gerçekten Prof.Burdeau'ya göre kamuoyunu oluşturan en önemli etmen basındır. Öyle ki, kamuoyunu uyarmak, uzmanlar hariç kimsenin farkında olmadığı şu veya bu problem üzerine dikkatleri çekmek bir gazetecinin asıl görevidir.

Gazeteler insanlara *ne düşüneceklerini* göstermede fazla başarılı olmasalar bile, *ne hakkında düşüneceklerini* göstermede çok başarılı olmaktadırlar.

1915'lerde Fransa'da kamuoyunu oluşturan en önemli etmenin "basın" olduğunu söyledik. Bu konuda bazı açıklamalar gerekiyor.

Şöyle ki:

Prof. Duverger'nin belirttiği gibi, basın olayları *doğru* biçimde vermekte midir? Basın olayları *eksiksiz* biçimde vermekte midir?

Kamuoyunu dış politika yazıları ile etkileyen, şekillendiren bir yazarın şu temel özelliklere de sahip olması gerekir: *Dürüstlük, tarafsızlık ve yetkinlik*.

Dış politika yazarı her şeyden önce dürüst ve tarafsız olmalıdır. Çünkü onun maksatlı ve yanlış yorumları milletler arasında düşmanlıklara, savaşlara yol açabilir. Bu nedenle o, en doğru ve ilk kaynaklardan bilgi toplamalı, ön yargısız yorumlar yapmalıdır. O, dürüstlüğü ve yansızlığını olumsuz yönde etkileyeceği için tarafların kendisine sunacağı maddî ve manevî çıkarlardan uzak durmalıdır.

Yetkinlik ise, daha da az rastlanan bir özelliktir. Bir çok yazar, derinlemesine gözlem ve bilgi gerektiren dış politika yorumlarına hazırlıksız ve çalakalem girişmektedir. Bu da, yazarın hem kendi vatandaşlarına hem de problemlerini acemice yorumladığı yabancı ülke insanlarına kötülük etmesi demektir. A. Chéradame'ın 1924 başlarında ileri sürdüğüne göre, Fransa böyle yetkinliği bulunmayan dış politika yazarlarından çok zarar görmüştür. Doğru meselesinde böyle olmuştur: "Fransa Türkiye'de iflas etmiştir."¹

1 André Chéradame, *Les Vraies Raisons du Chaos Européen*, Paris, 1924, s.19.

Özetle, bir ülkenin kamuoyunu aydınlatmak için çalışan bir dış politika yazarının yalnızca “dürüst” olması yetmez. Onun aynı zamanda “yetkin” olması da gerekir. Dış politika konularında “yetkinlik”, “dürüstlük”ten çok daha az rastlanan bir olgudur.²

Bir gazetenin saygınlığı ve kamuoyunu etkilemesi o gazetenin ve yazarlarının taviz vermez bir dürüstlük ve yetkinlikleriyle çok sıkı ilişkilidir. Örneğin İngiltere’nin *Times* gazetesinin saygınlığı ve kamuoyunu etkileme gücünün temel nedeni budur.³ S. Lauzanne’nin İngiliz *Times* gazetesi için yaptığı bu değerlendirmeyi biz de incelediğimiz Fransız *Le Temps* gazetesi için yapabiliriz.

Başka bir deyişle, sezgiler, kalıplar, önyargular, öneğilimler gibi unsurlar, özellikle, piramidin tabanındaki yığınlara mensup bireyin kanaatini oluştururlar.

Kanaatlerin biçimlenmesinde rol oynayan *çevresel unsurlar* ikiye ayrılabilir: Gruplar ve teknik araçlar.

Gruplar, aile ve okul gibi yüzyüze ilişkinin bulunduğu birincil ve bu tür ilişkinin bulunmadığı ikincil grupları, politik (siyasal partiler), ekonomik grupları, baskı gruplarını içine alır. Modern cemiyetlerde bu grupların ferdin kanaatlerinin oluşmasında büyük rolü görülmektedir. “Fert, çocukluk çağından itibaren sosyal çevresini oluşturan gruplara katılmaya gayret eder (Benedict). Gruplarla olan temas ve ilişkileri, ferde, içinde yaşamakta olduğu cemiyeti tanıtan ve yorumlayan bellibaşlı bir araç olmaktadır.”

Kanaatlerin oluşup biçimlenmesinde diğer bir çevresel unsurun, *teknik araçların* da büyük rolü vardır: Günümüzde bilgisayar, internet ve onların sağladığı çeşitli olanaklar, televizyon, radyo, telefon, sinema, video, gazete, dergi, kitap, afiş, poster vs. “Kitle iletişim araçları”, ya da “medya” da denen bu teknik araçlar geniş kitlelere bol, çeşitli ve çabuk haber, bilgi sağlamakta, çok uzaklarda geçen olayları insanların gözleri önüne sermektedir. Bu araçların hükü-

2 Aynı yerde.

3 Stéphane Lauzanne, *Sa Majesté la Presse*, Paris, 1925, s.67.

metler, partiler, gruplar vs. tarafından baskı altına alınması, ya da onların özgürce çalışmalarına olanak sağlanması, onların olayları veriş, yorumlayış şekli kamuoyunun şu veya bu biçimde oluşmasında son derece önemli etkide bulunabilir. Gerçek bir demokratik yönetim için medyanın bağımsız olması şarttır. Yalnız bu da yeterli değildir. Medya mensuplarının dürüst, yetkin, genel ahlâk ve meslek ahlâkı ilkelerine de bağlı olmaları gerekir.

Soru 4. Kamuoyu araştırmaları neye yarar?

Bu eserimizde yaptığımız gibi, yalnızca önemli bir tarihi olay hakkında bir ülkenin kamuoyunu araştırmanın en önemli yararı, o konuda yazılan tarihi bilgilerin daha anlaşılır olmasını sağlamaktır.

İkinci önemli bir yarar da şudur: Önemli bir iç ya da dış olay karşısında hükümetlerin kendi politikalarını destekleyici bir kamuoyu oluşturmaya çalıştıklarını, bunda başarılı ya da başarısız olduklarını bilmek, o ülke insanların ve politikalarının psikolojisini anlamaya yarar.

Tarihin gösterdiğine göre, bir ülke yöneticilerinin alıp uyguladığı önemli bir kararın sonuçlarına o ülkenin halkı katlanmaktadır. O halde, ülkelerin kamuoylarının, aydınlarının ve yöneticilerinin bilgili, bilinçli ve dikkatli olması gerekir.

Çeşitli ülkelerde önemli sorunlar karşısında kamuoyunun nasıl oluştuğunu, ne gibi etkilerde bulunduğunu öğrenmek başka ülke insanların ve yöneticilerini düşünmeye, onlardan ders çıkarmaya yöneltebilir. Bir ülke kamuoyunun olumlu ve doğru tepkiler gösterdiğini bilmek kadar, o ülke kamuoyunun nasıl aldatıldığını bilmek de değer taşır. Bu da, kamuoyu araştırmalarının en önemli yararlarından biridir.

Özetle, kamuoyu araştırmaları, “gerçeklilik” açısından genellikle olayların tarihî bir belgesi olmaz, ancak, bir olayın tarihî gerçekliliğini araştırırken o olayı anlamamıza, olayla ilgili toplumların ve yöneticilerinin psikolojisini öğrenmemize yarar.⁴

4 *Tanin*, 18 Temmuz 1915, No 2364.

Soru 5. Araştırmamızın yöntemi ve sınırlılıkları nedir? Kaynakları nelerdir?

Araştırmamız esas olarak olayların geçtiği yıllardaki Fransız basınının taranmasına dayanmaktadır. O halde biz, basının taranması yoluyla geçmiş bir devrin kamuoyunun bulunabileceği kanısındayız. Bu konuda aşağıda ayrıntılı bilgi verilecektir.

Araştırmamızda 1915-1916 yıllarındaki Fransız basınının taranması yanında konu ile ilgili analiz, sentez ve yorumlar yapılacak, ayrıca özellikle o dönemde ya da daha sonra konu ile ilgili yayınlanan önemli kitaplar da incelenecektir. Gerektiğinde İngiliz, ABD ve başka ülkelerin kamuoylarına da değinilecektir.

Ayrıca araştırmamızda, Türk basınına da yansıyan konumuzla ilgili bazı bilgilerin olabileceği düşünülerek İstanbul'da yayınlanan önemli bir günlük gazete olan *Tanin* de ilgili dönemler boyunca tümüyle taranmıştır.

Soru 6. Bu alanda yapılan başka araştırmalar var mıdır?

Çanakkale savaşlarını konu alan Türkçe ve yabancı dillerde pek çok kitap, makale bulunmakla beraber, “Çanakkale savaşları ve Fransız Kamuoyu” başlığını taşıyan ya da bu konuda herhangi bir yayına rastlamadık. Yalnızca Fransız yazar George H. Cassar'ın 1974'te Türkçeye çevrilen “*Çanakkale ve Fransızlar*” başlıklı eserinde konumuzla ilgili bazı bilgiler yer almaktadır. Çanakkale savaşlarının diplomatik, siyasî ve askerî yönlerini araştıran yazar, *amacını şöyle açıklar*:

“Bu eserin amacı, Fransa'yı Çanakkale savaşlarına katılmaya zorlayan nedenleri ve İtilaf devletlerinin bu savaşlardan neler belediklerini araştırmak, Fransızların neden birden bire karar değiştirerek Çanakkale yerine Selânik'e birlik gönderdiklerini, bu görüşü niçin İngiltere'ye de kabul ettirmek istediklerini inceleyerek Fransa'da büyük strateji yüzünden sivil ve askerî önderler arasında baş göster-

ren görüş ayrılığı ile bunun Gelibolu harekâtını ne yönlerden etkilediğini belirtmektedir.”⁵

Oysa *bizim araştırmamızın amacı*, Fransa'nın Türkiye'ye karşı İngiltere'nin yanında yer aldığı Çanakkale savaşlarında Fransız kamuoyunun tutum, tavır ve tepkilerini incelemektir. Bunu yaparken dönemin basınıni çok geniş ölçüde taramak, başka ilk elden özgün kaynaklardan da yararlanarak Fransızların bu savaşlara ilişkin neler düşündüğünü, Fransız hükümetlerinin kamuoyunu nasıl şekillendirdiğini belgelerin ışığında analiz ve sentezlere giderek ortaya koymaya çalışmaktır.

Görüldüğü gibi iki araştırma arasında amaçları bakımından çok fark vardır ve bizim araştırmamız tamamen özgün bir araştırmadır (Y. Akyüz).

Soru 7. Çanakkale savaşları sırasında Fransız basınıniin temel özellikleri nelerdir? Basın ve kamuoyu ilişkileri nasıldır?

1914'de, I. Dünya savaşı başlarken Fransız basınıniin en önemli özelliği, çeşitliliği ve canlılığıdır. 1914'te yalnızca Paris'te her gün 46 haber gazetesi yayınlanıyordu. Önemleri, kamuoyunu etkileme dereceleri, temsil ettikleri ve savundukları grup ve menfaatler bakımından çok farklı olan bu gazetelerin en çok basılan beşine “Beş Büyükler” denir.

“Beş Büyükler”, 1914'te bütün Paris gazetelerinin her gün sattığı altı milyon nüshadan beş milyon kadarını satıyorlardı. “Beş Büyükler” şunlardı: *Le Petit Parisien*, *Le Petit Journal*, *Le Journal*, *Le Matin*, *L'Echo de Paris*. Bu gazeteler yüksek tirajlı haber ve halk gazeteleri olduğu için genellikle parti mücadelelerinin ve polemiklerin dışında kalmaya özen gösterirlerdi. Beş Büyükler'in haber alma imkânları çok genişti, olayların cereyan ettiği yere özel muhabirler gönderirlerdi.

5 George H. Cassar, *Çanakkale ve Fransızlar*, İstanbul, Aralık 1974.

Bunlardan *Le Petit Parisien*, başlığının altına “bütün dünya gazetelerinin en yüksek tirajlısı” alt başlığını koyuyordu (Bkz. Belge I/4). 19 Ocak 1916 günkü sayısının satılması ve dağıtılması sansür makamlarınca durdurulmuştu. Buna şiddetle karşı çıkan gazete sansür edilen sayısının 2 milyon 129.940 adet basıldığını açıkladıktan sonra şu bilgiyi veriyordu: “Kırkbir yıldan daha fazla bir zamandan beri *Le Petit Parisien* her günün ilk saatlerinde Fransa’nın en ücra ve küçük köylerine bile ulaşmayı asla ihmal etmedi. Oysa gazetemiz, her gün artan okuyucularımızın güveninin verdiği sorumluluğa hiç toz kondurmadan sansürün kurallarına uymakta idi.”

İkinci olarak, nispeten düşük tirajlarına rağmen kamuoyu üzerinde etkileri fazla iki gazete dikkati çeker: *Le Temps* ve *Journal des Débats*. Bunlardan hiç biri yüz binden fazla basmayacaktır, fakat, bazen zihinlere yapılan etkide tirajın yüksekliği önemsiz kalabilir. *Le Temps*’a, diğer bütün Fransız gazeteleri ülkenin en önemli, diplomatik konularda en iyi haber alan, en doğru yorumları yapan en ciddi gazetesi gözüyle bakıyorlardı. *Le Temps* hükümetin yarı resmî organı durumunda idi (Bkz. Belge I/1). *Journal des Débats* ise, Fransız burjuvazisinin gazetesi idi ve etkisi *Le Temps*’dan azdı.

Bunlardan başka Paris’te ve Paris dışında yayınlanan gazeteler, ayrıca, haftalık, aylık vs. dergiler vardı. Bu dergilerin de en önemlilerini taradık.

O dönemlerde Fransa’da bu kadar zengin ve canlı bir basın hayatının varlığı nasıl açıklanabilir? Bizce bunun en önemli nedeni III. Cumhuriyet döneminde (1871-1940) Fransa’da geliştirilen laik eğitimidir. Artık Fransızlar çok okuyor ve kendi iç sorunları ile dünya sorunlarına çok ilgi gösteriyorlardı.

Böylesine zengin ve çeşitli bir basın hayatının bulunduğu Fransa’da herhangi önemli bir olay hakkında kamuoyunu araştırıp ortaya koymak mümkün olabilirdi. Ancak I. Dünya savaşı süresince (1914-1918) Fransa’da hükümetler basına “sansür” uyguluyorlardı. Gazeteler, savaşla ilgili haberleri resmî makamların gönderdiği

“resmî tebliğler” ile veriyor, olayların yorumu da yayınlanmadan önce sansür makamları tarafından kontrol ediliyor ve yer yer makaslanıyordu. Böylece, gerek Fransa toprakları üzerinde cereyan eden Alman istilasına karşı savaş, gerek Çanakkale savaşları hakkında halk doğru, çeşitli, ayrıntılı bilgi alamıyordu.

Oysa, 1918 sonlarından itibaren, yani Dünya savaşı sona erince sansür kaldırılmış ve Fransızlar özledikleri özgür basın hayatına kavuşmuşlardı. Örneğin biz bir başka araştırmamızda Ekim 1918-1923 tarihleri arasında Fransız kamuoyunu da araştırınca, o zaman ne kadar çeşitli, zengin ve önemli haber ve makalelerle etkin bir kamuoyu oluşturulduğunu görmüştük.⁶

Bir Amerikalı gazetecinin gözlemlerine göre, Fransız gazeteleri duygusallığa değil, fikirlerin ifade edilmesine önem verirler ve gereksiz yere sayfalarını çoğaltırlar. Ayrıca karşılarında tartışacak bir hasım ararlar. Onun için sansürden hoşlanmazlar. Sansür varsa Fransız gazetecileri şöyle düşünürler: “Bir an önce barış gelsin, sansür kalksın da biz birbirimize karşı duralım.” Eleştiri, Fransız aklının vazgeçilmez özelliğidir. Bu o kadar derin kökler salmıştır ki, kendilerine karşı çıkacak kimse olmadığında bile bu alışkanlık devam eder.⁷

Soru 8. Fransız kamuoyunun Çanakkale savaşlarına ilgi derecesi nedir?

Araştırmamızın bizi ulaştırdığı, fakat “Giriş” kısmında zikretmemiz gereken sonuçlardan biri Fransızların Çanakkale savaşlarını genellikle çok büyük bir ilgi ile izlemedikleridir. Bu tutumun nedenleri nasıl açıklanabilir? Kanımızca bunun birkaç temel nedeni vardır:

6 Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)*.

7 The Temper of French Newspapers, *The Literary Digest*, July 17, 1915, No 3.

a) Kamuoyunun ilgisizlik nedenleri

- Fransa'nın Kuzey toprakları üzerinde çok kanlı bir savaş cereyan ederken başka ve uzak bir yere Fransız askeri gönderilip yeni bir cephe açılması Fransız kamuoyunun çok fazla ilgisini çekmiyor, zaman zaman kızgınlığına da neden oluyordu. Fransız komutanların çoğu da savaşın sonucunun Fransız-Alman cephesinde alınacağını söylüyordu. Bu nedenle Fransız kamuoyu tüm dikkat ve ilgisini bu cepheye çevirmişti. Zaten dış politikada Fransızların ilgisini her zaman en çok Almanya çekmiştir.
- Fransa'nın iç problemleri de Fransızları çok meşgul ediyordu. Bunlar işsizlik, kıtlık, alkolizm, nüfusun yaşlanması ve azalması ile savaşın her türlü olumsuz etkileriydi.
- Basına uygulanan sansür. Hükümet 1914-1918 yılları arasında gazetelerin savaşla ilgili haber ve yorumlarına sansür uyguluyordu. Az yukarıda da değindiğimiz bu sansür uygulaması (Ayrıntılar için bkz. Soru 24) Fransız kamuoyunun gerek Almanya ile savaş, gerek Çanakkale savaşlarına ilişkin yeterli bilgi almasını engelliyordu.
- Doğu meselesinin karmaşıklığı

“Doğu meselesi”, “Balkan problemleri” Fransız halk yığınlarına öteden beri “karmaşık”, “ebedi”, “çözülemez” ve Avrupa’yı savaşa sürükleyici nitelikte görünüyordu. Orta Fransa'nın Gannat bucağında çıkan haftalık küçük gazete, “Balkanlar var oldukça savaş da olacak, bu bir matematik kuralıdır” demekle⁸ Fransa'nın en ücra köşelerinde bile halkın Doğudaki anlaşmazlık ve çatışmalardan ürktüğünü çok güzel dile getirmiyor mu? Kamuoyu, Balkan ve Doğu meseleleri hakkında ciddi ve derinlemesine bir şey öğrenemeyeceğini önceden kabul etmişti; kamuoyuna göre bu meseleler anlaşılmaz nedenlerle savaşlar çıkarıyordu.

8 Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)*.

Fransızcada fıkra biçiminde söylenen bir söz şöyle idi: “İnsan Doğuya adım atınca yönünü şaşırır.”⁹ Bu söz, *Orient* (Doğu) ve *se désorienter* (yönünü şaşırmaq) kelimeleri arasındaki yakınlık üzerine kurulmuştu.

Kamuoyu, bu nedenlerle, ancak diplomatların, dış politika yazarlarının, ırkların, dinlerin, rejimlerin birbirine karıştığı, garip yer adları ve isimlerin geçtiği Doğuya ait derinlemesine bilgi sahibi olabileceklerini düşünüyordu. Tabii, Doğu meselelerini anladıklarını ileri süren, bu konuda söz söyleyip yazı yazan halktan kişiler de yok değildi. Bunlar Doğuda bulunmuş eski askerler, gezginler, tüccarlar...

b) Kamuoyunun ilgilenme nedenleri

Açıkladığımız gibi Çanakkale savaşları Fransız kamuoyunca ikinci derecede bir dış sorun idi. Ancak bu demektir ki, kamuoyunun bu savaşlara yine de ilgisi vardı ve bu ilginin bazı nedenleri bulunuyordu:

- Fransa'nın Çanakkale'ye savaş için binlerce asker göndermesi

Çanakkale'de Türklere karşı savaşmakta olan bu askerler hakkında az bilgi olması kamuoyunu kızgınlığa sürüklüyor, rahatsız ediyordu.

- Türkiye savaşta yenilirse Fransa'nın onun mirasından pay elde etmesi mümkün olacaktı. Fransa özellikle Suriye'yi istiyor ve bu bölge üzerinde Haçlı Seferlerine kadar çıkan tarihî haklar ileri sürüyordu.
- Türkiye'deki Fransız menfaatleri

Türkiye'ye karşı Çanakkale'de savaşan Fransa, yüzyıllardır kendisine ekonomik, kültürel, dinî ... menfaatler sağlayan bir devlete karşı savaşmış olmuyor muydu? Ekonomik menfaatler olarak Os-

9 Aynı yerde.

manlının Fransa'ya sağladığı kapitülasyonları ve Fransız yatırımları ile Osmanlı borçlarını anlamak gerekir. Kültürel menfaatler ise Türkiye'de bulunan Fransız okulları ve Fransız kültürü ve dili alanındaki çıkarlarıdır. Dinî menfaatler ise Osmanlının Fransa'ya tanıdığı "Doğu Katoliklerini koruma" hakkıdır.

- Tarihin, Yunan ve Ermeniseverliğin etkileri

25 Nisan 1915'de Çanakkale'de kara savaşları başlarken Türkiye'de de "Ermeni tehciri" yoğunlaşıyordu. Bu, özellikle Doğu Anadolu'daki Ermenilerin Rus orduları ile birleşme tehlikesine karşı düşünülmüş onları evlerinden alıp Suriye'ye zorunlu göçe tabi tutmak şeklinde bir politika idi.

Çanakkale savaşları iki bin yıl önce Yunanlılara, sonra Romalılara ait olmuş topraklar üzerinde yapılıyordu... Fransızlar da kendi uygarlıklarının temelinde bu toplumların uygarlığını görüyorlardı. Fransızca da, Roman'ın dili olan Latince'den türemiştir...

Böylece, Çanakkale savaşları iki önemli tarihî olayı Fransızlara hatırlatıyordu. Bu da onların bir ölçüde ilgilerini artırıyordu. Bu konuyu biraz daha açarak diyebiliriz ki:

Fransız ve Batılılar, "medeniyet" denince, yüzyıllarca yalnızca kendilerinininkini anlamışlar, Asya, Afrika, Amerika toplumlarını "barbar" olarak görmüşlerdir. Özellikle Türkler, Avrupadaki zaferleri ile, dinleri, dilleri, tutumu ve davranışları, gelenekleri ile vs. çok farklı ve "düşman" bir toplum olarak kabul edilmişlerdir. Oysa Yunanlılar ve Ermeniler, tarih, din, ırk, dil... bakımından Batı dünyasının parçası sayılmış, Batılıların sempatilerini önceden kazanmışlardır. Öte yandan, Fransa'da çok eskiden beri mevcut Yunan ve Ermeni kolonileri bu yolda etkili olmuşlardır. İki önemli Fransız yazarının görüşleri şöyledir:

Claude Farrère, "antikite hatıraları ve modern ön yargılarla beslenen" Fransızların okullardan Yunansever ve Türk düşmanı olarak çıktıklarını söyler. Pierre Loti de, "yüzyıllardan beri Türkleri sömüren Ermeniler iftiralara atarak ve hıristiyanlıklarını ileri sürerek Batı fanatizmini Türklere karşı kışkırtırlar" der.

Fransızlar, bazen karşılık alamayınca, ya da beklemediklerinin aksine bir muameleye maruz kalınca Yunan ve Ermeniseverliklerinden bezerler. Keza, Katolik din adamları, Yunan ve Ermeni kiliselerini pek sevmezler. Fakat bu hoşnutsuzluklar uzun sürmez, eski sevgi ve sempatiler canlanır.¹⁰

- Bazı önemli olaylarda, örneğin Türk Kurtuluş Savaşının belli bir aşamasında Türkleri savunan bir Fransız kamuoyu oluştuğu da görülür. Fransız yazarları Pierre Loti ve Claude Farrère böyle bir kamuoyunun oluşmasına çok katkıda bulunmuşlardır. Kimi zaman Fransızlar Kanuni Sultan Süleyman ile Fransa Kralı I. Fransuva'nın dostluk ilişkilerini hatırlayıp Türkiye lehinde tavır alabilirler. Ancak bu tutumları sürekli olmaz.

10 Yahya Akyüz, Türk Kurtuluş Savaşına Gelinceye Kadar Fransa'da Türk ve Türkiye İmajı, X. *Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 1994, s.2649-2662.

I. BÖLÜM

18 MART DENİZ SAVAŞI ÖNCESİ
FRANSIZ KAMUOYU

Soru 9. I. Dünya savaşı başlarken Fransa'nın Osmanlı devletine ilişkin politikası ve emelleri nedir?

Fransa Cumhurbaşkanı Raymond Poincaré'nin Dünya savaşı yıllarında tuttuğu ve hükümet içindeki görüşmeleri de yansıtan günlük notlarında, 1915 yılı Mart ayı başlarında, yani Çanakkale harekâtı belli bir safhada iken, Fransa'nın "Osmanlı devletinin (Rusya, İngiltere, Fransa arasında) paylaşılmasını arzu etmesi için hiçbir haklı neden olmadığı, fakat bu paylaşma kaçınılmaz ise, bunun Fransa'nın zararına olmaması gerektiği" belirtilir.¹

Ancak Fransa, Osmanlı'nın mirasını paylaşmayı "kaçınılmaz" görmüş, gerek Dünya savaşıdan önce, gerek savaş sırasında, bu yağmadan kazançlı çıkmak için çaba harcamış, pazarlıklara girişmiştir.

Zaman zaman Osmanlılara dost görünen, Rusya'ya vs. karşı onları destekleyen, mevcut durumu (statüko'yu) pek bozmadan sürdürmeyi kendi yararlarına bulan İngiltere ve Fransa'nın, I. Dünya savaşı'nın çıkmasından önce bu politikalarını bıraktıkları, artık çıkarlarını Osmanlı devletini Rusya'nın da yardımıyla parçalamak ve paylaşmakta görmeye başladıkları bir gerçektir. Balkan savaşlarında (1912-1913) Osmanlı devletinin küçük Balkan toplumlarına yenilmesi nedeniyle artık hesaba katılmaya değmez bir güç olarak değerlendirilmesi ve bu devletin çeşitli iç sorunlarını (siyasî, ekonomik, vs.) çözemeyip, aksine daha kötüye gittiğini ortaya koyması, büyük bir ihtimalle, dost görünen İngiltere ve Fransa'nın, Osmanlı devletini parçalayıp paylaşmak şeklindeki gerçek emellerini uygulamaya koymalarını özendirip çabuklaştırmıştır.

Oysa, Osmanlı devleti, Balkan savaşlarından sonra, Rusya'nın emellerine karşı İngiltere ve Fransa'nın ittifak sistemine girerek kendini korumaya çalışmış, fakat başarılı olamamıştır. Bahriye Nazırı Cemal Paşanın hatıralarında yazdığına göre, Osmanlı ordusu yıllardır Alman eğitim sisteminin etkisinde olmakla beraber, ekonomik, malî, teknik, idarî, kültürel ... bir çok alanda İngiltere ve Rusya'ya

1 Raymond Poincaré, *Au Service de la France*, VI, Paris, 1930, s.94.

ayrıcalıklar tanınmış ya da artırılmış, onlarla işbirliğine gidilmiştir. Bundan amaç, bu ülkelerin kamuoylarını kazanmak ve bu tavizlerle tatmin edip o ülkelerin dostluklarını sağlamaktır. Yine bu çerçevede içinde, Cemal Paşa İstanbul'da Fransa-Türkiye Dostluk Cemiyeti adında bir cemiyet kurarak başına geçmiştir. Örgütün İstanbul ve Paris'te merkezleri açılmıştır.²

1914 Temmuzunda ortaya çıkan bir diplomatik olay, Osmanlı ve Fransız hükümetlerinin niyetlerini göstermesi bakımından çok anlamlıdır:

Cemal Paşa, Temmuz başında Fransa hükümetince Fransız donanmasının manevralarını izlemeye davet edilmiştir. Henüz Dünya savaşı başlamamış ve iki ülke arasındaki ilişkiler normaldir. Cemal Paşa, Fransa'da yetkililere Osmanlı devletini Fransa ve İngiltere'nin kendi ittifaklarına almalarını teklif etmiş, bunun patlamak üzere olduğu anlaşılan savaşta, Merkez devletlerini* Güney Doğudan da sarmak gibi bir yararını göstermiştir. Fakat, Fransız yetkililer, "Rusya razı olmadıkça" böyle bir ittifakın gerçekleşmeyeceği cevabını vermişlerdir.³ Fransa böylece, Osmanlı devletini parçalama kararında olduğunu açıkça belli etmiştir. Onun bu tutumu, Osmanlı hükümetinin Almanya yanında yer almasında etkili olmuştur.

Temmuz ortalarında Cemal Paşa Paris'ten ayrılırken bir Fransız dergisi şu isabetli yorumu yapmıştır: "Cemal Paşa, ziyaretinden ülkesi için hiçbir şey elde edemeden dönüyorsa, İstanbul'a varır varmaz Fransa'nın hoşuna gitmeyecek teşebbüslerde bulunmasından dolayı darılmaya hiç hakkımız olamaz."

Çanakkale savaşları sırasında Fransız yetkilileri ve yazarları, 1914 Temmuz ayında cereyan eden bu olayı hiç hatırlamayacaklar ve sürekli, "Türkiye'nin kendini isteyerek Almanya'nın kucağına attığı, bu nedenle de cezalandırılmayı hak ettiği" temasını işleyecekler ve Fransız kamuoyunu yanlışta tutacaklardır.

2 Cemal Paşa, *Hatıralar*, İstanbul, 1959, s.113 vd.

* Almanya, Avusturya...

3 Cemal Paşa, *age.*, s.119.

Bilindiği gibi, daha sonra, 1915 ve 1916'da, Fransa, İngiltere ve Rusya, Osmanlı devletini paylaşmayı öngören gizli antlaşmalar da hazırlamışlardır. Bunlardan birine göre, Rusya 4 Mart 1915'te, zafer kazanıldığı takdirde, Boğazları ve İstanbul'u istediğini İngiltere'ye bildirmiş, İngiltere de 12 Martta bu isteğe olumlu cevap vermiştir. Fransa da, pek istekli olmadan 16 Nisanda olumlu cevabını bildirmiştir.⁴ Fransa'nın İstanbul ve Boğazların Rusya'ya verilmesine pek istekli görünmemesi, Osmanlı devleti parçalandığında Fransa'nın bu devletteki maddî ve manevî önemli çıkarlarının da kaybolacağı korkusundandır. Bu endişe ve nedenlerle Fransa; İngiltere ve Rusya'ya karşı gelemeyeceğinden hiç değilse, "Haçlı seferlerine kadar çıkan tarihî haklarını" öne sürerek, Filistin, Suriye, İskenderun, Çukurova (Kilikya)'nın kendisine verilmesini istemeye başlamış ve bu doğrultuda bir kamuoyu oluşturmaya çalışmıştır.

Soru 10. Onsekiz Mart öncesi İngiliz ve Fransız donanmalarının Çanakkale Boğazını bombalamaları Fransız kamuoyuna nasıl yansımıştır?

Osmanlı devleti 1 Kasım 1914'de, Almanya yanında, I. Dünya savaşına girdi. Bunun üzerine İngiliz ve Fransız savaş gemileri 3 Kasım 1914'de Kumkale ve Seddülbahir'i bombaladılar, sonra da, Boğazın ağzında ve Saros körfezinden İzmir'e kadar sahillerde dolaşarak "pasif bir nöbetçilik" görevi yapmaya başladılar. Bu durum, Türkleri tedirgin edip, daha büyük saldırıların yapılma ihtimaline karşı uyanık olmaya yöneltti ve onlar Boğazda savunma önlemlerini hızla geliştirmeye koyuldular. İngilizler ve Fransızlar da, bu hazırlıkları gecikmeden engellenin gerekli olduğunu düşünmeye başladılar.⁵

4 Yusuf Hikmet Bayur, *Yeni Türkiye Devletinin Haricî Siyaseti*, İstanbul, 1974, s.10-11; Osmanlı devletinin I. Dünya savaşıma girişi ile ilgili olarak Y.H. Bayur'un şu eserine de bakılabilir: *Türk İnkılabı Tarihi*, Ankara, 1955, 590 s.

5 P.-E. Guépratte (Vice-Amiral), *L'Expédition des Dardanelles* (1914-1915), Paris, 1935, s.24,27.